

UNA POPOVIĆ¹
Filozofski fakultet, Novi Sad

HERMENEUTIKA KAO MODEL TEORIJE ISTORIJSKOG ISKUSTVA

Sažetak: Tema ovog rada je istraživanje mogućnosti pojmovno-teorijske obrade povjesno-istorijskog iskustva. Ova mogućnost istražuje se na primeru zasnivanja duhovnih nauka. U tom okviru istražuju se mogućnosti teorijskog utemeljenja racionalnosti i pojmovnosti drugačijeg tipa od onih ocrtanih tradicionalnom logikom, koje su bitno usmerene na ono što opšte i nužno važi, kao mogućnosti poimanja onog kontigentnog i individualnog. Povjesno-istorijska perspektiva i proširenje upotrebe pojmovnosti razumevaju se kao bitna obeležja savremene filozofije.

Ključne reči: duhovne nauke, filozofija, pojmovnost, istorijsko iskustvo, hermeneutika

Pojam istorijskog iskustva, koji markira temu ovog rada, razumemo u njegovom dvostrukom filozofskom značaju: najpre, on označava istorijski tok događaja koji, posredovani dokumentima, predstavljaju osobenu svest čovečanstva o njegovom razvoju. Sa druge strane, ovaj sistem podataka može da se sagleda preko okvira njegovog ustrojstva kao metafizički obremenjen razvoj ili kao osoben karakter ljudskog iskustva. U oba slučaja ovaj pojam je neposredno vezan za problem zasnivanja duhovnih nauka.

Tokom XIX veka dolazi do *izdvajanja pozitivnih, pojedinačnih nauka iz filozofije*: filozofija se u tom kontekstu sagledava kao osiromašena i prevaziđena, prinuđena da data područja i probleme prepusti nauci, koja može da ponudi nesumnjiva i produktivna rešenja. Na taj način paradigmatško mesto znanja prelazi sa filozofije na nauku: nauka postaje autoritet – pojedini njeni rezultati mogu biti pogrešni, ali se njen karakter (naučnost) i karakter znanja koje ona pruža shvataju kao nesumnjivi.² Osamostaljivanjem duhovnih naporedo sa prirodnim naukama i njihovim daljim razvojem, iznova je postavljeno pitanje o karakteru naučnosti kao takvom: na koji način se isti pojam nauke

---

1 e-mail adresa autora: una.popovic@gmail.com

2 Ova bezupitnost naučnog znanja otvoriće prostor za jedno od klasičnih rešenja spora nauke i filozofije: filozofija se razumeva kao kruna nauka, koja preispituje upravo ono što nauke prihvataju kao samorazumljivo ili prosto dato. Tako se filozofija pita o tome šta je biće, ili saznanje, ili da li postoji spoljašnji svet, za razliku od nauka čija su istraživanja mnogo konkretnije usmerena. U tom duhu Huserl će, na primer, fenomenološki metod pozicionirati ukidanjem *prirodnog stava*, koji zdravorazumsko, svakodneвно mišljenje deli sa *nauka-ma*, razumevajući svoj fenomenološki projekat kao utemeljenje mogućnosti svakog, pa i naučnog saznanja.

može primeniti na istoriju i fiziku, na primer? Duhovne nauke karakterišu dve osobine oko kojih se slažu svi teoretičari: one su suštinski prožete istorijskim tokom, odnosno sledom neponovljivih događaja, ali su takođe i predmetno ograničene na svrhovito usmereno ljudsko delovanje. Ljudsko delovanje izmiče kauzalnosti prirodno-naučnog tipa i vraća teoriju na aristotelovsku *finalnu uzročnost*: u ovo spadaju sva objašnjenja koja se pozivaju na nameru, cilj ili motiv. Ova vrsta objašnjenja je nezaobilazna kada treba obrazložiti ponašanje, ali je istovremeno i nesamerljiva sa objašnjenjima koja važe za fenomene prirodnih nauka.

Posthegelijansku poziciju filozofije i nauka obeležava okret teorijskog interesa od mišljenja u totalitetu ka misaonom zahvatanju konkretnog i individualnog kao takvog, koji se oslanja na povesni karakter Hegelove filozofije. Koncept duhovnih nauka neposredno evocira Hegelov pojam duha, koji je kod Hegela određen upravo temporalnim posredovanjem, odnosno povesnom samosvešću. Istorijsko i kontingentno-individualno, objedinjeni kategorijom prolaznosti, postavljaju posebne zahteve za razumevanje i teorijsku obradu: potrebno je pristupiti području duhovnih nauka, istorijskom iskustvu, upravo ispitivanjem njihove naučnosti i mogućnosti njihove pojmovnosti. Kao model univerzalnog metoda svih duhovnih nauka postavljena je hermeneutika: ona tako predstavlja model poimanja iskustva koje je osnova svake od njih, istorijsko-povesnog iskustva. Hermeneutika nudi ne samo metod duhovnih nauka, već i model novog tipa racionalnosti, novu teoriju saznanja.

Predmet ovog rada biće način na koji se istorijsko iskustvo razumeva i pojmovno zahvata u okviru izgradnje ideje i metoda duhovnih nauka: preciznije, način na koji se istorijsko iskustvo uopšte može primereno teorijski zahvatiti.

HERMENEUTIKA KAO METOD DUHOVNIH NAUKA

Ukoliko prihvatimo da duhovne nauke određuju zaseban i specifičan oblik naučnosti, onda se on očituje u njima pripadnom metodu – karakteru objašnjenja i izvođenja zaključaka na osnovu datog iskustva. Stoga osobeno iskustvo i osoben način zaključivanja – saznanje-teorijska i logička osnova – određuju njihov domen i predmet. Naučno objašnjenje duhovnih nauka mora biti znatno fleksibilnije od prirodno-naučnog, manje proskriptivno, a istovremeno više otvoreno za različite i kompleksne veze među fenomenima. Dodatno, takvo objašnjenje mora biti pogodno i za objašnjavanje istorijski udaljenih fenomena o kojima imamo samo posredna svedočanstva. Svi ovi uslovi nalaze se sjedinjeni u hermeneutici - novom metodu duhovnih nauka.

Mesto hermeneutike kao metoda u istorijsko-filozofskom pogledu prevazilazi problem zasnivanja duhovnih nauka. Pre Diltajevog određenja hermeneutike kao metoda duhovnih nauka, Šlajermaher izdvaja i kristalizuje njen pojam iz dotadašnje bazično metodološke upotrebe: kao veština tumačenja, hermeneutika je dugo predstavljala naziv za određene postupke usmerene na odgonetanje teško razumljivih tekstova – osobito pravnih i religioznih spisa. Šlajermaherov doprinos hermeneutici počiva u pokušaju da te postupke objedini i sagleda kao aspekte jedinstvenog metoda, koji će im biti

pojmovno i suštinski nadređen, i koji će biti garant valjane primene svakog od njih.³ Ovako shvaćen metod bio je prvenstveno usmeren na tumačenje *spisa* autora koji su stvarali u nekom istorijski udaljenom periodu, u drugačijim kulturnim okvirima: po pretpostavci, ispravno razumevanje takvih spisa moralo bi uzeti u obzir i moguće uticaje te drugačije pozicije autora na značenje samog teksta.

Šlajermaherov stav prema hermeneutici, dakle, dovodi pitanje tumačenja teksta u centar metodološke problematike.⁴ Naglasak na tekstualnosti, kao neposredno vezanoj za jezik, biće od presudnog značaja za dalji razvoj razumevanja hermeneutičke kao metoda: u pitanju je srodnost između jezika i logike, koja je zasnovana još u antičkom pojmu *λόγος*. Tek na osnovu ove srodnosti hermeneutika može da se podigne na viši nivo metoda i da važi kao opšti okvir svih metoda razumevanja područja ljudske duhovnosti, odnosno kao jedan osoben *oblik racionalnosti i poimanja*. Mogućnost za takvu jednu logiku, međutim, može se razviti i iz tradicije hermeneutike. Naime, primeri tumačenja religioznih i pravnih spisa pokazuju dve njene važne karakteristike. Najpre, potreba za tumačenjem religioznih spisa javlja se usled višesmislenosti i slikovitosti jezika kojim su pisani. Bogatstvo jezičkog izraza je, međutim, upravo ono što jezik nauke pokušava da zaobiđe: naučni pojmovi moraju biti strogi i jasno određeni, po uzoru na pojmove matematike. Pojmovnost tog tipa ipak nije odlika jezika u svakodnevnoj upotrebi, koji opet predstavlja glavni medijum podataka duhovnih nauka. Stoga se preciznost jedne logike duhovnih nauka mora zasnovati drugačije, imajući u vidu upravo nezaobilaznost ove višeznačnosti. Primer tumačenja pravnih spisa pokazuje da je to i moguće: radi se o tumačenju toga da li je i na koji način određena situacija podložna nekom zakonskom propisu, o podvođenju *života* pod pojmove opšteg važenja i strogog međusobnog pozicioniranja.

Pored tekstualnosti, koja je intesubjektivno dostupna (gramatički model), Šlajermaher naglašava još jedan motiv koji zaobilazi metodologiju prirodnih nauka: karakter namera i intencija autora teksta (psihološki model). Upravo će ovaj motiv hermeneutike biti veoma važan za Diltajevu opise karaktera saznanja u duhovnim naukama.⁵ Radi se, naravno, o poruci koju autor određenog teksta želi da prenese, a koju čitalac može prevideti tumačeći tekst iz sopstvene perspektive. Preciznije rečeno, radi se o pitanju

3 Razlika između tradicionalne i Šlajermaherove hermeneutike ogleda se i u još jednoj važnoj tački: tradicionalna hermeneutika predstavlja odgovor na slučajevne nerazumevanja, koje treba ispraviti. Šlajermaher, međutim, upravo nerazumevanje postavlja kao izvorni fenomen: tek na osnovu toga hermeneutika može da pređe u metod opšteg važenja, te da se približi teoriji saznanja. Up. Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, Akademski knjiga, Novi Sad, 2010., str. 112

4 Up. *ibid.*, str. 110

5 Diltaj se često razračunava sa psihologijom i njenim pristupom izgradnji saznanja: psihologija tog doba pretendovala je na primat izgradnje jedne teorije saznanja. Diltaj odbija psihološko u korist istorijskog zasnivanja duhovnih nauka, ali je njegov postupak ipak u velikoj meri obremenjen psihologizmima. Na primer, kategorija *doživljaja* naglašava da je upravo medijum istorije bitno obeležen našim proživljavanjem događaja i pamćenjem, što znači da je neophodno uspostaviti i pravila za njegovo tumačenje, te tumačenje svedočenja o tuđim doživljajima. Up. Diltaj, V., *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, str. 79-91; Viške, M., „Doživljaj i njegovo produbljujuće saznanje. O pojmu horizonta kod Diltaja”, *Horizonti pojma horizont. Hermeneutičke, fenomenološke i interkulturalne studije*, Ralf Elm (ed.), Akademski knjiga, Novi Sad, 2009., str. 138

mesta konstitucije značenja teksta: ono varira između autora i čitaoca, između čitaoca i čitalaca. Ovaj problem se dalje širi i na verbalnu komunikaciju, jer se o namerama i ciljevima može znati samo na osnovu *saopštenja* o njima. Ova saopštenja u vidu dokumenata predstavljaju osnovu svake povesnosti, koja se opet ne može odvojiti od svrhovitog i intencionalnog ljudskog delovanja. Na taj način dolazimo do mogućnosti da se hermeneutika shvati kao obeležje jednog specifičnog načina poimanja i objašnjenja: kao metod nauka koje se bave specifično ljudskim, i koje su bitno određene povesnim.

Tako je ideja o zasebnom području naučnosti duhovnih nauka utvrđena u svojoj mogućnosti. Neophodnost toga počiva na osobenom karakteru istoričnosti, povesnosti iskustva koje leži u osnovi ovih nauka, usled neponovljivosti njegovih fenomena i kontekstualizacije horizonta u okviru kog se oni susreću. Jednom utvrđena, ova ideja zahteva detaljniju razradu koja bi pobliže ocrtala prirodu te „povesne” naučnosti. Ako uočimo da je hermeneutika nov metod teoretizacije takvog iskustva, onda iz njene tradicije možemo izvesti i dve perspektive analize uslova, mogućnosti i dometa naučnosti novog tipa: „psihološku” i „gramatičku”, odnosno epistemološku i logičku. Drugim rečima, potrebno je osvetliti mogućnosti *poimanja* i *opojmljenja* povesno-istorijskog, bitno ljudskog iskustva. Tek na osnovu takvog istraživanja biće moguće sagledati u kojoj meri je teorijski zahvat tog povesnog iskustva, iako nesumnjivo opravdan, zaista i ostvariv.

EPISTEMOLOŠKA PERSPEKTIVA: KARAKTER ISKUSTVENOSTI POVESNOG

Utemeljenje duhovnih nauka zahteva da se odredi njima pripadno područje iskustva. Kao takvo iskustvo izdvojeno je poimanje specifično ljudske situacije – iskustvo koje se, u krajnjem, svodi na životno iskustvo pojedinca. Tek po uzoru na saznanje pojedinca o sopstvenoj prošlosti možemo govoriti o istorijsko-razvojnoj perspektivi intersubjektivnog, oličenoj u istoriji kao nauci. Model individualnog sećanja i retrospektivnog sintetizovanja doživljaja u smislenu celinu je osnova za teorijsku tematizaciju opštije shvaćenog istorijsko-povesnog iskustva, koje određuje kako domen duhovnih nauka, tako povratno i samu individuu, čije su razumevanje i samorazumevanje uvek već uklopljeni u neki značenjski okvir tradicije. To je bar okvir od kog je sa Diltajem započeta analiza iskustva specifičnog za duhovne nauke.⁶ Taj okvir odmah pokazuje i značaj posredovanja i cirkularnog kretanja istorijsko-povesnog razumevanja: od pojedinačnog ka opštem, i ponovo ka detaljnijem određenju pojedinačnog s obzirom na opšte koje konstituiše i kojim je konstituisano.

---

6 Problem sećanja kao sastavnog dela razumevanja u širem smislu ostaće do danas jedno od centralnih mesta teorije saznanja u okviru različitih filozofskih pozicija i pravaca. Već će Husserl i fenomenologija pitati o retenciji i vremenskom karakteru svesti, što se može pratiti sve do savremenih rasprava o kognitivnoj dinamici u vezi sa problemima indeksičke referencije u okviru analitičke filozofije. Sa druge strane, uslovljenost razumevanja tradicijom, predrasudanjem i predrasudama tematizovaće Gadamerova hermeneutika i, supostavljajući se poziciji te tradicionalnosti, savremeni strukturalizam i poststrukturalizam.

Centralni pojam iskustva duhovnih nauka po Diltaju predstavlja *doživljaj*. Ovaj pojam postavlja vezu između individualnog procesa saznanja i intersubjektivnog, te istorijsko-objektivnog horizonta iskustva. Njegova funkcija postaje jasnija kada uočimo da doživljaj implicira neku smislenost onoga što se percipira – značenje opažaja samog, koje prevazilazi njegovu puku datost za čulno opažanje. Opažaj uključuje obradu od strane subjekta, i tek ona može da pruži opšta značenja na podacima čula. Ova obrada, međutim, nije shvaćena po Kantovom modelu i nije razrađena u pravcu objašnjenja uloge subjektivnog saznavnog aparata u konstistuisanju tog značenja. Diltaj polazi od činjenice samog značenja, tamo gde je najneposrednije data: u doživljaju, značenju za nas, za individuu – od bazičnog zaticanja i pogođenosti tim značenjem. Tako postavljen osnovni pojam omogućuje da se uoči cirkularna i povratna veza između individualnog iskustva doživljavanja i istorijskog zasnavanja duhovnih nauka u medijumu intersubjektivnosti. Pojedinačnost i subjektivnost doživljaja unapred su prevaziđene mogućnostima izražavanja, postupnog oblikovanja, poopštavanja i osveščivanja tog iskustva, koje leže već date u doživljaju kao načinu saznanja i iskustva.⁷ Drugim rečima, u individualnom procesu saznanja leže mogućnosti da se ono apstrakcijom dovede do pojmova, do teorija u konačnom, a jedna teorija procesa kristalizacije saznanja do pojmova ne sme da prevede sopstveno poreklo u doživljavanju. Stoga treba primetiti da se epistemološka perspektiva analize iskustva duhovnih nauka ne nameće spolja, već se u skladu s njim i sama određuje kao jedan teorijski pristup tom iskustvu. Diltaj će reći da ukorenjenost saznanja u doživljaju određuje domen i karakter saznanja uopšte, odnosno utemeljuje čak i teorijski tip prirodnih nauka.⁸

U odnosu na doživljaj, koji je bar delom individualnog i subjektivnog karaktera, *razumevanje*, predstavlja osnovu intersubjektivno-naučno važećeg iskustva istog tipa.⁹ Stoga upravo razumevanje postaje osnova za izgradnju metodologije duhovnih nauka: za prirodne nauke će se u tom kontekstu reći da barataju objašnjenjima, jer se pod objašnjenjem podrazumeva uzročno-posledična veza, odnosno traženje *uzroka kao objašnjenja* za posledicu. Razumevanje prevazilazi taj model uvodeći i „objašnjenja” drugačijeg tipa, teleološku uzročnost i hermeneutički krug između delova i celine. Immanentno teleološki karakter individualnog života i iskustva podrazumeva kritiku puke teorije u pogledu njenog odnosa prema životnoj praksi, ali i nužnu slojevitost tumačenja (razumevanja) u pogledu različitih nivoa njegove opštosti i pojmovnosti.¹⁰

Proširenje naučnog objašnjenja uslovljeno je neposrednošću iskustva na kom ono počiva - u pitanju je konkretno životno iskustvo, obremenjeno mnoštvom odnosa i

7 Up. Diltaj, V., *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, str. 78-79

8 Radi se o utemeljenju opšte *teorije* saznanja u jednoj *deskripciji* saznanja. Up. *ibid.* str. 77, 79, 81-82

9 „Razumevanje pretpostavlja neko doživljavanje, a doživljaj postaje životno iskustvo time što razumevanje, napuštajući uske i subjektivne okvire doživljavanja, uvodi u oblast celine i opštosti.” Up. *ibid.* str. 207

10 Odličan primer ovde predstavlja autobiografija, kao objektivacija najnižeg nivoa odnosa delova i celine, hermeneutičkog kruga. Razumevanje sopstvenog života nije prosto nabranjanje činjenica, već svest o njegovoj celovitosti, o smislenosti njihovog skopa, uvek kao života usmerenog ka nekom cilju, kao svrhovitog kretanja. Ta usmerenost obezbeđuje horizont s obzirom na koji se pojedinačni doživljaji sintetišu u celinu, te tako i razumevaju u svojoj međusobnoj povezanosti. Up. Viške, M., „Doživljaj i njegovo produbljujuće saznanje. O pojmu horizonta kod Diltaja”, str. 131-136

veza među značenjima koje reči i pojmovi, ali i sami fenomeni imaju u svakodnevnom kontekstu. Diltaj razvija svoju *filozofiju života* kao obrazloženje potrebe da se filozofska i naučna teorija vrati u to životno iskustvo, uvodeći pri tome terminologiju koja pokušava da odgovori na novu filozofsku poziciju: njen zadatak je da razume život iz njega samog.¹¹ Tako izmenjena pojmovnost biće zahtevana i za duhovne nauke, i na tim osnovama nastaje projekat *hermeneutičke logike*, kao produžetak Diltajevog zasnivanja duhovnih nauka.

LOGIČKA PERSPEKTIVA: MODEL RACIONALNOSTI DUHOVNIH NAUKA

Budući da je logičko mišljenje, posredovano matematičko-deduktivnim modelom, postalo jedno od ključnih obeležja prirodno-naučnog tipa teorije, javila se u okviru zasnivanja duhovnih nauka i ideja o jednoj njoj odgovarajućoj logici. Kao logika koju tek treba izvesti, ona je postavila pitanje o mogućnostima izvođenja drugačijeg tipa racionalnosti: tek kao drugačija racionalnost ona je postala osnovno obeležje duhovno-naučnog tipa iskustva i njemu svojstvene naučnosti.

Ideja „logike duhovnih nauka” kao „životno-filozofske logike” prelazi u *hermeneutičku logiku* sa Diltajevim bliskim saradnikom i učenikom, Georgom Mišom (Georg Misch). Polazeći od nedovršenih Diltajevih ideja¹² Miš se okreće izvornom pojmu logike - *λόγος*-u.¹³ *Λόγος* se uzima kao izvorniji od same logike, odnosno kao mogućnost logičkog mišljenja uopšte, bez obzira na njegov kvalitet ili formu. U skladu sa Diltajevim postavkama, hermeneutička logika dalje logičke forme istražuje i objašnjava *genealoški*, upravo kao apstrakcije od prvobitno date situacije mišljenja prepletenog sa životom: na taj način teorijsko se vraća u praktičko. Hermeneutička logika se onda, za razliku od klasične, okreće upravo onome što je kontekstualno i slučajno: fenomeni značenja ili smisla se najpre doživljavaju, a tek potom poopštavaju i artikulišu u komunikaciji. Na osnovu toga može se govoriti o različitim oblicima izražavanja tog iskustva smisla kao o osobenim oblicima interpretacije realnosti.¹⁴

11 Up. Bollnow, O. F., *Dilthey. Eine Einführung in seine Philosophie*, W. Kohlhammer Verlag, 1967, str. 24-25

12 Up. Smiljanić, D., „Diskurzivitet i evokacija. Forme logosa u hermeneutičkoj logici”, ARHE, 03/2005, str. 132-133

13 Kao pojam zajednički svim istorijskim oblicima logike, *λόγος* u svom izvornom značenju prevazilazi njihove okvire, pa i okvire aristotelovski postavljene klasične logike. Aristotelova logika postavljena je kao nauka o ispravnim oblicima izvođenja iskaza i zaključaka, u skladu sa ontološkim oblicima stvarnosti. Međutim, onako kako je dalje razvijana, kao klasična logika orjentisana na pronalaženje zakonitosti mišljenja, ona pretenduje ne samo na to da bude jedina valjana, već i da uopšte postavi okvire istinitog zaključivanja. Za razliku od ove monolitne slike, izvorni pojam *λόγος*-a ostavlja prostor za mnogo šire poimanje *racionalnosti kao valjanog mišljenja*: upravo stoga on i postaje mesto na koje se vraćaju različiti autori koji preispituju karakter tradicionalnog filozofskog shvatanja razuma i racionalnog.

14 Miš okreće odnos između iskustva koje hermeneutička logika treba da obradi i samog tog postupka u korist strukture hermeneutičke racionalnosti: za razliku od Diltaja, pitanje nije kako se iz životne prakse

Izraz postaje jedna od centralnih kategorija hermeneutičke logike, oblik primeren individualnom i kontekstualnom, ali dovoljno opšteg karaktera da može da ga posreduje dalje: radi se o pojmovima i vrednostima, opštostima koje izvire iz povesnog i intersubjektivnog. Drugim rečima, pojam izraza ukazuje na važno mesto *oblikovanja* u kontekstu bilo koje logike: ono što na nivou klasične ili formalne logike važi kao već gotova i statična pojmova forma, pokazuje se kao proces oblikovanja i izobražavanja kada se spusti u „realni”, povesno posredovani kontekst. Hermeneutička logika povratno osvetljava i neke zanemarene odlike tradicionalne logike.

Kontekstualni karakter hermeneutičke logike direktno je suprostavljen apstraktnoj opštosti klasične i formalno-matematičke logike.¹⁵ On podrazumeva pomenuti pragmatički karakter iskustva čiju racionalizaciju predstavlja, budući da je ono bitno vezano za domen suštinski ljudskih fenomena – namera, vrednosti i motiva. Logika prirodno-naučnog mišljenja zaobilazi ovaj domen praktičkog i naglašava logiku kao teoriju. Način zaključivanja dve logike se takođe u mnogome razlikuje. Klasični primer toga je *hermeneutički krug*. Očigledno cirkularno objašnjavanje povesno-istorijskog iskustva klasična logika karakteriše kao *circulus vitiosus*: ukoliko nema sigurnog tla na koje bi se izvođenja mogla osloniti, nema ni pouzdanog zaključka.¹⁶ Hermeneutički postupak ipak bira metaforu kruženja, beskonačnost i nedovršenost.

Beskonačnost ukazuje na slojevitost procesa razumevanja, na nužnost da se razumevanje uvek iznova dovodi u vezu sa tumačenjem svojih elemenata u skladu sa datim kontekstom. Hermeneutička logika stoga naglašava elemente šire shvaćenog diskurzivnog razumevanja, pred-razumevanja i neverbalnih elemenata, poput gestova ili mimike: u njen domen spada sve što posreduje proces razumevanja.¹⁷ Pomenuti elementi

---

može zasnovati teorija koja rasvetljava tu praksu i pruža određene kategorijalne šeme njenog tumačenja, već obrnuto – kako iz rasepa sa praksom i njenog prevazilaženja nastaje jedna takva teorija. Miš stoga teoriju sagledava dvostruko, u oba ova smisla, i kao osobeno ljudsko držanje, koje onda spada u okvir prakse, i kao *osobeno* držanje koje se ne može svesti na tu praksu, već je prevazilazi. Up. Kümmel, F., „Zum Verhältnis von Logik, Metaphysik und geschichtlicher Weltansicht bei Georg Misch”, *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, hrsg. von Frithjof Rodi, 12/1999-2000, str. 33

15 Ovo ne znači da hermeneutička logika ne pretenduje na opštop. Naprotiv, mogli bismo reći da je njoj dostupna opštopost višeg nivoa nego opštopost klasične logike: ona obuhvata *sve načine artikulacije* doživljenog smisla. Ona nudi jedno *logičko* razlaganje celine realnosti. Upravo tu jasno možemo videti razliku u pogledu osnovnog razumevanja logičkog između naučne i hermeneutičke logike: dok naučna logika služi kao kriterijum procene smislenosti i besmislenosti svih iskaza o svetu, hermeneutička pokušava da ispita karakter logičnosti svakog od tipova takvih iskaza. Up. Kühne-Bertram, G., „Logik als Philosophie des Logos. Zu Geschichte und Begriff der hermeneutischen Logik”, *Archiv für Begriffsgeschichte*, XXXVI, 1993, str. 277

16 Hermeneutička logika se tako pokazuje kao jedna *logika paradoksa*, naspram logike identiteta. Ona zapravo proširuje tu logiku identiteta uzimajući u obzir temporalnu, istorijsku dimenziju. Područje jezika i značenja se tako shvata kao *sintetičko*, i zahteva pažljivo baratanje pojmovima koji razgraničavaju njegove elemente. Up. Kümmel, F., „Zum Verhältnis von Logik, Metaphysik und geschichtlicher Weltansicht bei Georg Misch”, str. 37

17 Pojam hermeneutičke logike treba ograničiti i u odnosu na samu hermeneutiku, utoliko pre što se njen metod često karakteriše kao svojevrсна *logika pitanja i odgovora*. Ova „logika pitanja” smera na hermeneutički krug, kao i na psihologizam rekonstrukcije autorovih namera, nudeći analizu područja moguće interpretacije između dva horizonta – horizonta autora/teksta i horizonta tumača/čitaoca. Radi se o sužavanju

izdvojeni su u suprostavljanju linearnom mišljenju klasične logike i njenom bazičnom obliku predikativnog iskaza, favorizovanju oblika suda naspram ostalih diskurzivnih mogućnosti. Otklonom od suda kao modela diskurzivnosti hermeneutička logika otvara prostor da se zaobiđe i novovekovna mentalistička paradigma teorije saznanja, te da se ona postavi na sasvim drugačijim temeljima. Ovde ponovo možemo uočiti naglašeno mesto kategorije izraza: radi se o oblikovanju koje može imati različite forme, ali koje u svakoj od njih upravo predstavlja mesto razumevanja. Problem interpretacije stoga postepeno napušta okvire Šlajermaherovog psihološkog metoda u korist centralne pozicije jezika i teksta.¹⁸ Napokon, hermeneutička logika tako ne predstavlja dodatak klasičnoj logici, niti neko njeno potpodručje, već istraživanje uslova razumevanja uopšte.

Izraz je pojam izabran u skladu sa iskustvom koje treba da teoretizuje: radi se o spontanom i bazičnom iskustvu, prevashodno *dinamičkog* karaktera. Pojmovnost ove vrste logike onda i sama mora biti dinamička, kako bi mogla da obuhvati *životne odnose* (*Lebensbezüge*) u njihovoj umreženosti: ona mora da prevaziđe statičnu pojmovnost klasične logike. Ona, dakle, izbegava *supstancijalnu* paradigmu u korist *relacione*: umesto metafizike, ovde je u fokusu saznanje subjekta u celini duhovno-povesnog iskustva i njegovih oblika. Upravo zato što je usmerena na postojeće životno iskustvo ona ne može izbeći već datu jezičku praksu, utoliko pre što pretenduje na rasvetljavanje njoj podležećih mogućnosti iskivanja. Opažanje je već bremenito značenjem, a u skladu s tim hermeneutička logika prelazi u opis jedne bazične racionalnosti: ovako shvaćena logika predstavlja teoriju saznanja, razlažući osnovne oblike kroz koje se ono odvija i razvija iz svog porekla u svakodnevnom životu.

Radikalizovanjem ovako postavljenog karaktera bazičnog iskustva ono se neposrednije vezuje za konkretnu individuu koja ga proživljava: radi se o otporu svakoj formalizaciji, te se s obzirom na preobilje značenja datih situacijom dalje govori o delimično zahvaćenom značenju reči i izraza, o funkciji *upućivanja* i *naznačavanja* kada je u pitanju komunikacija.¹⁹ Opštost primerena tako shvaćenom iskustvu je opštost razno-

---

mogućih pravaca interpretacije: svaki tekst se razumeva kao odgovor na neko hipotetičko pitanje koje je autor sam sebi postavio, te se onda dalje i tumači rekonstrukcijom tako usmerenog razmišljanja. *Hermeneutički* karakter hermeneutičke logike, međutim, treba da ukaže na favorizovanje životnog iskustva, života kao kategorije koja označava primarni domen iskustva. Hermeneutička logika stoga ne predstavlja logičku obradu hermeneutike, već obrnuto – ona je hermeneutička filozofija koja za svoju centralnu temu uzima pojam *λόγος*-a.

¹⁸ Psihološki aspekt hermeneutičkog metoda sada se postavlja sasvim drugačije: nije više reč o rekonstrukciji namera i stavova autora, već upravo o preplitanju vandiskurzivnih elemenata razumevanja i kod autora i kod interpretatora. Ako ovako postavimo situaciju tumačenja, onda se zaista i može govoriti o kontinuiranoj mogućnosti razumevanja teksta, odnosno o njegovoj interpretativnoj plodnosti – kao i o hermeneutičkom zahtevu tumaču da razume autora bolje nego što je ovaj sam sebe razumeo.

¹⁹ Tako Hans Lips (Hans Lipps) nasuprot reči i pojmu postavlja *značenje*, kao kategoriju koja je u saglasnosti sa samim jezičkim iskustvom: ono predstavlja jedinstven izraz u datoj situaciji, i neposredno upućuje na nešto, izraz je nečega. Reč nije puko ogledalo, slika statične realnosti, već ona poseduje određenu moć – *potenciju* – kojom povratno menja tu stvarnost. Njena moć počiva na tome što ona usmerava čoveka i određuje njegov odnos prema stvarnosti, organizuje ga i usmerava: ona je stoga mesto preplitanja svekolikog životnog iskustva. (Up. Lipps, H., „Die Aufgaben der Logik“, *Werke IV: Verbindlichkeit der Sprache*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1977, str. 195) Jozef Kenig (Josef König) smatra da svaka formalizacija

vrsnosti mogućih značenja pojmova i reči, koja se umnožava sa svakom pojedinom situacijom njihove primene. Međutim, čini se da onda pojmovnost hermeneutičke logike postepeno izlazi van okvira naučnosti u korist jedne filozofije jezika. Ako uzmemo da je ova osobena logika model za racionalizaciju duhovnog iskustva, postavlja se pitanje da li je njegov domen uopšte podložan ikakvoj naučnosti, ili je njegovim fenomenima primerena samo filozofska obrada.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA: O USLOVLJENOSTI FILOZOFIJE ISTORIJSKIM ISKUSTVOM

Istražujući mogućnosti pojmovnog zahvatanja istorijsko-povesnog iskustva na primeru konstituisanja duhovnih nauka, istovremeno smo implicitno postavili i pitanje o mogućnosti takve racionalizacije uopšte. Ovo pitanje se sada nameće kao pitanje o okvirima mogućnosti savremenog filozofskog mišljenja, kao obeleženog jezičkim obrtom, te hegelijanskim nasleđem povesne uslovljenosti.

Pojam filozofije u mnogome je doveden u pitanje osamostaljivanjem posebnih nauka i njihovom pretenzijom na paradigmatiski karakter znanja. Filozofija postaje problematičan pojam upravo za same filozofe, koji su prinuđeni da iznova pronađu smisao i način njenog razvijanja.²⁰ Kao i u slučaju spora oko metoda prirodnih i duhovnih nauka, tako se i u ovom slučaju pružaju dve mogućnosti: filozofija se može pokoriti uzoritosti metoda i ideje prirodnih nauka, ili se može iznova zasnovati naporedo sa njima. Obe strategije su imale svoje pristalice, što će nekoliko decenija kasnije dovesti i do drugog spora oko metoda, oličenog u scijentizmu i verifikacionizmu Bečkog kruga, koji će postati kamen temeljac savremene analitičke filozofije. Insistiranje na logici kao kriterijumu za pročišćavanje filozofije i nauke kao *sistema iskaza* svoje poreklo vuče iz hermeneutike kao amalgama metode i filozofije jezika u povelju. Stoga se i drugi spor oko metoda može posmatrati najpre kao sukob dveju različitih jezičkih praksi filozofije, odnosno dva različita razumevanja *λόγος*-a, a samim tim i logike i racionalnosti.

Za razliku od ovog „logičkog monizma”, pristalice ponovnog autentičnog zasnivanja filozofije u poziciji su da prihvate više različitih logika, odnosno više različitih mogućnosti racionalnosti mišljenja i iskustva. Osnove ovako fleksibilno postavljenog

---

zamagljuje način na koji nam se stvari same u iskustvu pokazuju. Kenig akcentuje Lipsovo nijansiranje individualnog iskustva u korist vrlo specifične pojmovnosti: pitanje o suštini stvari postavlja se iznova u jednom vannaučnom okviru, a time se i legitimacija područja saznanja proširuje na istraživanja drugih domena duhovnosti. Za Keniga je to u prvom redu istraživanje mogućnosti pesničkog izraza.

²⁰ Važno je primetiti da već sa Kantom možemo govoriti o ovom problematizovanju filozofije. Počev od njegovog preispitivanja metafizike kao moguće nauke i uvođenja kritičkog metoda, preko Fichteovog zahteva da se filozofija odrekne svog tradicionalnog imena *ljubavi prema mudrosti* u korist jednog *učenja o nauci*, možemo primetiti da se odnos prema koncipiranju onog filozofskog rešava putem razračunavanja sa njenom prošlošću. Savremene filozofske strategije, poput Hajdegerove destrukcije tradicije filozofije ili postmodernističke kritike antropocentrizma, logocentrizma ili mišljenja u sistemu, u biti slede ove impulse.

pojma racionalnosti možemo naći kod Kanta, u ideji o apriornim formama organizacije materijala podataka čula: konstitutivna uloga razuma u procesu saznanja postavlja pitanje o mogućnostima da se pronađu različiti načini tog delovanja kao obrazloženje različitih domena ljudskog iskustva.²¹ Stoga se položaj filozofije i duhovnih nauka može tumačiti po analogiji: u oba slučaja se može tvrditi da je perspektiva povjesnosti i oblikovanje jedne pojmovnosti koja odgovara toj perspektivi od ključnog značaja za njihovo zasnivanje. Čini se da razvoj hermeneutičke logike pokazuje da se duh naučnosti u tom kontekstu mora pomeriti u pravcu filozofije. Hermeneutička logika ovde predstavlja primer doslednog sprovođenja problema pojmovnog zahvatanja i teorietizacije istorijskog iskustva, odnosno primer pokušaja da se za takvo iskustvo izgradi stroga pojmovnost. Stroga pojmovnost je, međutim, i nezaobilazni element filozofije, te stoga slučaj hermeneutičke logike povratno ukazuje i na mogućnosti izgradnje jedne filozofske pojmovnosti obremenjene istorijsko-povjesnim karakterom. Filozofija se onda, u otklonu od zahteva za sameravanjem sa naučnim modelom znanja, može postaviti kao proširivanje oblikovanja bazičnog životnog iskustva i njegove teorijsko-pojmovne obrade.

LITERATURA

- Anstey, P. R., „Locke, Bacon and Natural History”, *Early Science and Medicine*, 7/1, 2002, str. 65-92
- Bekon, F., *Novi organon*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Bollnow, O. F., *Dilthey. Eine Einführung in seine Philosophie*, W. Kohlhammer Verlag, 1967
- Bollnow, O. F., *Studien zur Hermeneutik II: Zur hermeneutischen Logik von Georg Misch und Hans Lipps*, Karl Alber, Freiburg/München, 1983
- Bollnow, O. F., „Begriff der aestetischen Wirkung bei Josef König”, *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, hrsg. von Frithjof Rodi, 7/1990-91, str. 13-43
- Vindelband, V., *Povijest filozofije*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- Vindelband, V., *Šta je filozofija i drugi spisi*, Plato, Beograd, 2002.

---

21 Neokantovska škola tako Kanta vraća upravo iz perspektive jedne teorije saznanja: ona ipak svoj vrhunac doseže sa Kasirerom i njegovim proširenjem područja apriornosti na domene nauke, umetnosti, jezika i religije. „Da bi se postiglo takvo utemeljenje [metodološko utemeljenje duhovnih nauka, prim. U. P.] trebalo je, čini se, principijelno proširiti plan ove teorije saznanja. Umesto da se ispituju samo opšte pretpostavke naučnog saznavanja sveta, bilo je nužno preći na razgraničavanje raznih osnovnih oblika „razumevanja” sveta i što preciznije shvatiti svojevrstnu tendenciju i svojevrstan duhovni oblik svakog od njih.” (Up. Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, I deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985., str. 17; Naumann, B., ‘The Genesis of Symbolic Forms: Basis Phenomena in Ernst Cassirer’s Works’, *Science in Context* 12, 4 (1999), str. 581) Upravo mesto suda i prosuđivanja – dakle favorizacija suda u skladu sa tradicionalnom logikom – povratno otvara mogućnost racionalizacije i logicizacije neteorijskog iskustva. Up. Misch, G., *Der Aufbau der Logik auf dem Boden der Philosophie des Lebens*, Karl Alber Verlag, Freiburg/München, 1994, str. 69

Viške, M., „Diživljaj i njegovo produbljujuće saznanje. O pojmu horizonta kod Diltaja”, *Horizonti pojma horizont. Hermeneutičke, fenomenološke i interkulturalne studije*, Ralf Elm (ed.), Akademska knjiga, Novi Sad, 2009.

Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010.

Guicciardini, N., „Dot-Age: Newton’s Mathematical Legacy in the Egihteenth Century”, *Early Science and Medicine*, 9/3, str. 218-256

Dekart, R., *Pravila za usmjeravanje duha*, Oktoih, Podgorica, 1997.

Diltaj, V., *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd, 1980.

Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985.

König, J., *Vorträge und Aufsätze*, hrsg. von Günther Patzig, Karl Alber, Frankfurt/München, 1978

König, J., *Der logische Unterschied theoretischer und praktischer Sätze und seine philosophische Bedeutung*, hrsg. von Friedrich Kümmel, Karl Alber, Frankfurt/München, 1994

Kühne-Bertram, G., „Logik als Philosophie des Logos. Zu Geschichte und Begriff der hermeneutischen Logik”, *Archiv für Begriffsgeschichte*, XXXVI, 1993, str. 260-293

Kümmel, F., „Josef König: Versuch nach Würdigung seines Werkes”, *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, hrsg. von Frithjof Rodi, 7/1990-91, str. 166-208

Kümmel, F., „Zum Verhältnis von Logik, Metaphysik und geschichtlicher Weltansicht bei Georg Misch”, *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, hrsg. von Frithjof Rodi, 12/1999-2000, str. 31-57

Lipps, H., *Werke III: Die menschliche Natur*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1988

Lipps, H., *Werke IV: Verbindlichkeit der Sprache*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1977

Misch, G., *Der Aufbau der Logik auf dem Boden der Philosophie des Lebens*, Karl Alber Verlag, Freiburg/München, 1994

Mohanty, J. N., „The Central Distinction in Josef König’s Philosophy”, *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, hrsg. von Frithjof Rodi, 7/1990-91, str. 230-249

Naumann, B., ‘The Genesis of Symbolic Forms: Basis Phenomena in Ernst Cassirer’s Works’, *Science in Context* 12, 4 (1999), str. 575-584

Fon Vrikt, G. H., *Objašnjenje i razumevanje*, Nolit, Beograd, 1975.

Platon, *Država*, BIGZ, Beograd, 2002.

Smiljanić, D., „Diskurzivitet i evokacija. Forme logosa u hermeneutičkoj logici”, *ARHE* 03/2005, str. 131-146

UNA POPOVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

HERMENEUTICS AS THE MODEL
FOR THEORY OF HISTORICAL EXPERIENCE

Abstract: The main theme of this essay is the question of possible conceptual and theoretical formulation of historical experience. This is to be analyzed on example of foundation of social sciences. The author questions the possibilities of a different type of rationality and concepts in view of traditional logics, that considers them as necessary and general, as the possibilities of understanding the individual and contingent. Historical perspective and change in use of concepts are understood as crucial for contemporary philosophy.

Keywords: social sciences, philosophy, conceptuality, historical experience, hermeneutics

Primljeno 22.8.2010.
Prihvaćeno 10.10.2010.